ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶ
RA TAVUSH MARZ

Մարզկենտրոնը՝	*Marz centre*
ք. Իջևան	Ijevan town
Տարածաշրջանները՝	*Territories*
Իջևան,	Ijevan,
Դիլիջան,	Dilijan,
Նոյեմբերյան,	Noyemberyan
Տաուշ	Taush
Քաղաքները՝	*Towns*
Իջևան,	Ijevan,
Դիլիջան,	Dilijan,
Բերդ,	Berd,
Նոյեմբերյան,	Noyemberyan,
Այրում	Ayrum

Տարածքը Territory	2 704 քառ.կմ/ sq. km
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը Territory share of the marz in the territory of RA	9.1%
Համայնքներ, 2016թ. տարեսկզբի դրությամբ Communities, as of the beginning of 2016	56
Քաղաքներ Towns	5
Գյուղեր Villages	62
Բնակչության թվաքանակը 2016թ. տարեսկզբի դրությամբ Population number as of the beginning of the year, 2016	125.5 հազ.մարդ/ ths. person
այդ թվում՝ including:	
քաղաքային urban	52.9 հազ.մարդ/ ths. person
գյուղական rural	72.6 հազ.մարդ/ ths. person
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of marz population size in RA population size	4.2 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of urban population size	42.2 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր Agricultural land	110 762.8 հա/ ha
այդ թվում՝ վարելահողեր including: arable land	25 588.4 հա/ ha

ՀՀ Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Մրզը հարավ-արևելքում և հարավում սահմանակից ՀՀ Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում` ՀՀ Լոռու մարզին և պետական սահմանով` Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում` Ադրբեջանին:

Մարզի կենտրոնով դեպի հյուսիս-արևելք հոսում է Աղստև գետը: Ծովի մակարդակին ամենամոտ կետը (ՀՀ ռելիեֆի ամենացածր կետը) գտնվում է Դեբեդավան գյուղի մոտ` 390մ, ամենաբարձր կետը Միափորի լեռնաշղթայի Մուրղուզ լեռն է` 2 993 մ:

ՀՀ Տավուշի մարզը տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Գտնվում է ՀՀ չափավոր խոնավ տարածաշրջանում: Արևափայլքի տարեկան տևողությունը 1 900-2 000 ժամ է: Ամառները լինում են տաք, ձմեռները` մեղմ: Գետերը պատկանում են Կասպից ծովի (Կուր գետի) ավազանին և սնվում են հալոցքային, ստորերկրյա և անձրևային ջրերից: Բնական լիճը` Դիլիջանի մոտ գտնվող Պարզ լիճն է: Այստեղ են գտնվում Ջողազի, Հախումի, Տավուշի, Այգեձորի և Իջևանի արհեստական ջրամբարները:

Մարզի ընդհանուր մակերեսի 40.3%-ը զբաղեցնում են խառն անտառները, որոնք աչքի են ընկնում բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանությամբ: Բնության նախաստեղծ վիճակի պահպանության, առավել հարստացման և տեղական պայմաններում նոր տեսակների ստացման նպատակով Աղստևի ավազանում ստեղծված են Դիլիջանի պետական արգելոցը և Իջևանի անտառային այգին: Մարզի և հատկապես Աղստևի հովտի բնակլիմայական պայմանները (մեղմ կլիմա, թթվածնով հարուստ լեռնային մաքուր օդ, հանքային բուժիչ ջրեր, անտառներ, դեղաբույսերով հարուստ լեռնաշխարհ) չափազանց նպաստավոր են բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային տուրիզմի զարգացման համար:

Մարզը համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը, կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը:

Մարզի կենտրոնով է անցնում Հյուսիսային Կովկաս – Թբիլիսի - Երևան գազատարը: Մարզով ձգվում են 146 կմ միջպետական, 253 կմ հանրապետական նշանակության ճանապարհներ: Աղստևի ձորով է անցնում Իջևան-Հրազդան երկաթուղու 70 կմ-ոց հատվածը (ներկայումս չի գործում): Հյուսիսային սահմանի երկայնքով, Դեբեդի ափով անց-նում է Երևան-Թբիլիսի երկաթուղու 7 կմ-ոց հատվածը:

2015թ.-ին ՀՀ Տավուշի մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- արդյունաբերություն` 0.8 %,
- գյուղատնտեսություն` 4.6 %,
- շինարարություն` 4.2 %,
- մանրածախ առևտուր` 1.9 %,
- ծառայություններ` 0.9 %:

Մարզը հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ճյուղեր են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբուծությու-

RA Tavush marz is situated in the north-eastern part of the Republic of Armenia. In the South-East and South the marz borders with RA Gegharqunik and Kotayk marzes, in the West it borders with RA Lori marz and Georgia, in the North and East – Azerbaijan.

Aghstev river flows to the south-east through the marz centre. The nearest point to the sea level (the highest point of RA relief) is situated near the Debedavan village (390m), the highest point - Murghuz mountain (2 993 m) of Miapori mountain range.

RA Tavush marz is extended on the external line of Small Caucasus mountain ranges (Virahayots, Gugarats and Miapor mountains) and is situated in the moderate damp region of the Republic of Armenia. Annual duration of the sun radiance is 1 900-2 000 hours. Summers are warm, winters - mild. Rivers belong to the Caspian sea (Kur river) basin and live on thawed, underground, rainy waters. The natural lake is Parz lake that is situated near the Dilijan. Joghaz, Hakhum, Tavush, Aygedzor and Ijevan reservoirs were situated here too.

The marz nature is wonderful. Mixed forests comprise 40.3% of total surface that are striking by variety of fauna and flora, incomparable monuments of natural inheritance. Dilijan state preservation and Ijevan forest garden have been created in the Aghstev basin with a purpose of keeping the situation created by nature, more enrichment and receiving new kinds in local conditions. Climatic conditions (mild climate, mountainous clear air rich with oxygen, mineral medicinal waters, forests, mountainous land rich with herbs) of marz and, in particular, Aghstev valley are extremely favourable for the organization of population rest, recovery of health and promotion of international tourism.

The marz is comparatively poor with useful minerals. Bentonite clay, limestone, lithographic stone, dolomite, felsites are of marz importance. Aghstev river valley is rich with mineral waters that are bottle filled as well.

The Northern Caucasus-Tbilisi-Yerevan gas-bearer goes through the marz centre. 146 km interstate, 253 km of republican importance roads are extended through the marz. 70 km part of Ijevan-Hrazdan railway goes through the Aghstev gorge (currently does not work).7 km part of Yerevan-Tbilisi railway goes through the Northern border lengthwise, Debed bank.

In 2015 the share of economy main branches of RA Tavush marz in total volume of correspondent branches of the republic comprised

- industry 0.8 %,
- agriculture 4.6 %,
- construction 4.2 %,
- retail trade 1.9 %,
- services 0.9 %.

Marz is pronounced agricultural districs of the republic. In animal husbandry the main branches are cow and pig breeding and in plant growing the most developed brances are grain and grape growing. Programs are implemented

նը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Ծրագրեր են իրականացվում պտղատու այգիների վերականգնման ուղղությամբ: Վերջին տարիներին զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը:

Մարզի տնտեսության առաջատար ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել զերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են արտահանվում գինիներ, պահածոներ, հանքային ջուր, քարե և փայտե արտադրատեսակներ:

Բեռնաուղևորափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Մարզկենտրոն ***Իջևան քաղաքը*** (2015թ. տարեվերջին՝ 20 723 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 133 կմ հեռավորության վրա: Մարզի հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտրոնն է և տրանսպորտային հանգույցը: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է (մասնավորապես՝ փայտամշակումը, սննդամթերքի, հանքային ջրի և գինու արտադրությունը): Իջևան քաղաքը հայտնի է նաև գորգագործությամբ:

Դիլիջան քաղաքի (2016թ. տարեսկզբին՝ 17.6 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 99 կմ է: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Լայն ճանաչում է ստացել «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջուրը: 2014թ. սեպտեմբերից գործում է «Դիլիջան ինտերնեյշնլ սքուլ օֆ Արմենիա» միջազգային դպրոցը:

Նոյեմբերյան քաղաքի (2016թ. տարեսկզբին՝ 4.9 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 187 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի գյուղատնտեսությունը, որի հիմնական ուղղությունն անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունն է:

Այրում քաղաքի (2016թ. տարեսկզբին՝ 2.0 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 206 կմ է: Այն կայարանամերձ քաղաք է, բնակչության հիմնական զբաղվածությունը մանրածախ առևտուրն է: Աշխատանքներ են տարվում Այրումի պահածոների գործարանի վերագործարկման ուղղությամբ:

Բերդ քաղաքի (2016թ. տարեսկզբին՝ 7.7 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 202 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում գերակշռողը բազմաճյուղ գյուղատնտեսությունն է, որի մեջ առանձնանում են խոշոր և մանր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունը:

for recovering the orchards. During last years beekeeping develops too.

The main branch of economy of the marz is manufacturing. The food industry and woodworking continue to be a leading branches of industry. Wine, canned food mineral waters, stone and wood products are exported to external markets.

Freight and passenger transportations in the marz are implemented by road transport.

RA Tavush marz centre is ***Ijevan town*** (as of the beginning of 2016 20 723 ths. people) The distance from Yerevan is 133 km. It is the administrative, industrial, education and cultural centre and transport junction of the whole north-eastern part. The main trend of town industry is manufacturing (particularly, woodworking, production of food, mineral water and wine). Ijevan town is also known by carpet making.

The distance of ***Dilijan town*** , (as of the beginning of 2016 17.6 ths. People) resort town from Yerevan is 99 km. persons in the end of 2015. The main trend of town industry is manufacturing, in which the food and beverages production is separated. “Dilijan Frolova” mineral water has received wide recognition. Since September 2014 “Dilijan international school of Armenia” has been opened.

The distance of ***Noyemberyan town*** (as of the beginning of 2016 4.9 ths. People) from Yerevan is 187 km. Agriculture has an essential role in the town’s economic life, the main trend of which is field-crop cultivation and animal husbandry.

The distance of ***Ayrum town*** from Yerevan is 206 km (as of the beginning of 2016 2.0 ths. people). The town is located near station, and the main job of population is retail trade.

The distance of ***Berd town*** (as of the beginning of 2016 7.7 ths. people) from Yerevan is 202 km. The main trend of town economy life is multibranch agriculture, wich is separated by small cattle husbandry and field-crop cultivation.

ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԽՄԲԵՐԻ, 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ
DE JURE POPULATION BY AGE –SPECIFIC GROUPS, 2016 as of January 1

%

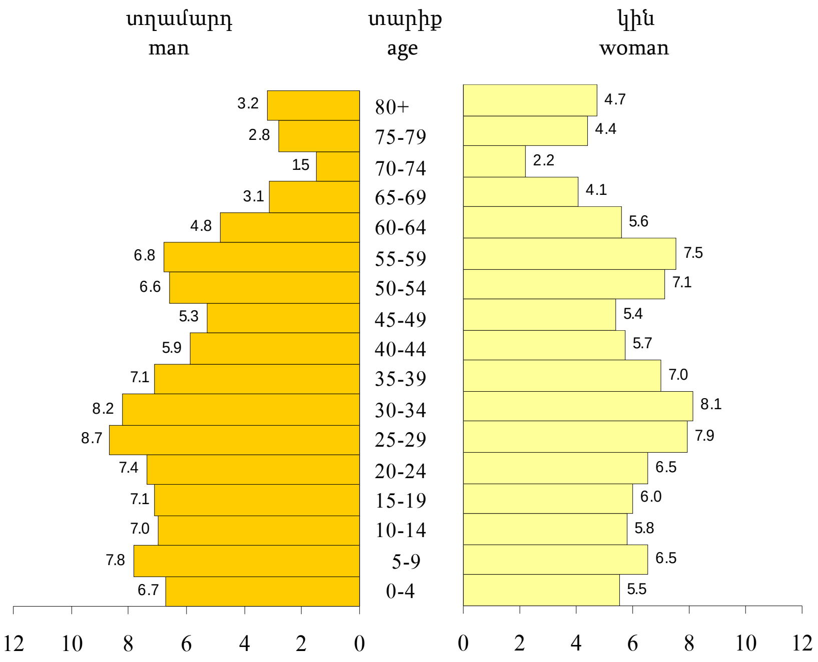

ՄԱՆՐԱԾԱԽ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ
RETAIL TRADE UNITS

	Քանակը Number					
	2011	2012	2013	2014	2015	
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	1 070	1 036	1 012	1 025	1 145	Retail trade units, total
այդ թվում՝						*including*
խանութներ	665	672	659	698	848	shops
կրպակներ	369	327	312	290	252	kiosks
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	1	1	1	1	1	markets of agricultural produce
սպառողական ապրանքների շուկաներ	1	1	1	1	1	markets of consumer goods
առևտրի այլ օբյեկտներ	34	35	39	35	43	other trade units

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
EDUCATIONAL INSTITUTIONS

	Քանակը Number					
	2011	2012	2013	2014	2015	
Պետական նախադպրոցական	45	55	55	59	59	State pre-school
Ոչ պետական նախադպրոցական	1	1	1	1	-	Non-state pre-school
Պետական հանրակրթական	81	81	81	81	81	State general educational
Ոչ պետական հանրակրթական	-	-	-	1	1	Non-state general educational
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	18	19	19	19	19	Music and art school youth creative (cultural) centre
Պետական նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) ուսումնական[1]	3	3	3	3	3	State preliminary vocational educational[1]
Պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	6	6	6	6	6	State middle vocational educational
Պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատության մասնաճյուղ	2	2	2	2	2	Branch of state higher educational

ՔԱՂԱՔՆԵՐ
TOWNS/CITIES

Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ * Population de jure number as of January 1, 2016, person *
Իջևան	Ijevan	20 723
Դիլիջան	Dilijan	17 587
Բերդ	Berd	7 746
Նոյեմբերյան	Noyemberyan	4 930
Այրում	Ayrum	1 957

ԳՅՈՒՂԵՐ
VILLAGES

	Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ ** Population de jure number as of January 1, 2016, person **
Իջևանի տարածաշրջան Ijevan district			
1	Ազատամուտ	Azatamut	2 628
2	Բարխուդարլու	Barkhudarlu	-
3	Ակնաղբյուր	Aknaghbyur	515
4	Աղավնավանք	Aghavnavank	270
5	Աճարկուտ	Acharkut	180
6	Այգեհովիտ	Aygehovit	3 270

[1] Ներառյալ այն միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները, որոնք իրականացնում են նախնական (արհեստագործական) ծրագիր:
Including those middle vocational educational institutions, which implement preliminary vocational program.

	Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ ** Population de jure number as of January 1, 2016, person **
7	Կայան	Kayan	318
8	Աչաջուր	Achajur	4 009
9	Բերքաբեր	Berkaber	347
10	Գանձաքար	Gandzakar	3 435
11	Գետահովիտ	Getahovit	1 923
12	Դիտավան	Ditavan	353
13	Ենոքավան	Enokavan	534
14	Լուսահովիտ	Lusahovit	316
15	Լուսաձոր	Lusadzor	688
16	Խաշթառակ	Khashtarak	1 803
17	Խաչարձան	Khachardzan	355
18	Գեղատափ	Geghatap	-
19	Ճերմակավան	Tchermakavan	-
20	Ծաղկավան	Tsaghkavan	517
21	Կիրանց	Kirants	311
22	Հովք	Hovk	429
23	Սարիգյուղ	Sarigyugh	1 219
24	Սևքար	Sevkar	2 063
25	Վազաշեն	Vazashen	861
Դիլիջանի տարածաշրջան Dilijan district			
1	Գոշ	Gosh	1 128
2	Թեղուտ	Teghut	1 501
3	Հաղարծին	Haghartsin	3 564
Նոյեմբերյանի տարածաշրջան Noyemberian district			
1	Արճիս	Artchis	1 128
2	Բագրատաշեն	Bagratashen	2 775
3	Բաղանիս	Baghanis	856
4	Բարեկամավան	Barekamavan	232
5	Բերդավան	Berdavan	3 265
6	Դեբեդավան	Debedavan	599
7	Դեղձավան	Deghdzavan	293
8	Դովեղ	Dovegh	538
9	Զորական	Zorakan	916
10	Լճկաձոր	Lchkadzor	432
11	Կոթի	Koti	2 020
12	Կողբ	Koghb	4 554
13	Հաղթանակ	Haghtanak	1 301
14	Ոսկեպար	Voskepar	836
15	Ասկիպար	Askipar	-
16	Ոսկեվան	Voskevan	1 398
17	Պտղավան	Ptghavan	841
18	Ջուջևան	Jujevan	554
Տաուշի տարածաշրջան Taush district			
1	Այգեձոր	Aygedzor	2 000
2	Այգեպար	Aygepar	535
3	Արծվաբերդ	Artsvaberd	2 861
4	Իծաքար	Itsakar	287
5	Ծաղկավան	Tsaghkavan	862

	Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ ** Population de jure number as of January 1, 2016, person **
6	Մոսեսգեղ	Mosesgegh	1 745
7	Նավուր	Navur	1 102
8	Ներքին Կարմիր աղբյուր	Nerkin Karmir aghbyur	1 001
9	Նորաշեն	Norashen	1 622
10	Չինարի	Chinari	945
11	Չինչին	Chinchin	552
12	Չորաթան	Choratan	940
13	Պառավաքար	Paravakar	1 536
14	Վարագավան	Varagavan	642
15	Վերին Կարմիր աղբյուր	Verin Karmir aghbyur	1 610
16	Տավուշ	Tavush	1 638

ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10 000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2015թ.

SOME SOCIAL INDICATORS OF DISTRICT COMMUNITY WITH 10 000 POPULATION IN RA TAVUSH MARZ, 2015

	Ընդա-մենը Total	*նրանցից՝ including:*		
		կանայք[1] women[1]	տղա-մարդիկ[1] men[1]	
Բնակչությունը, մարդ	10 000	5 203	4 797	Population, person
Ծնվածներ, մարդ	113	52	61	Births, person
Մահացածներ, մարդ	113	54	59	Deaths, person
Ամուսնություններ	49	X	X	Marriages
Ամուսնալուծություններ	5	X	X	Divorces
Կրթության ոլորտ, հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝				Education sphere, attendance to educational institutions, person
նախադպրոցական	270	132	138	pre-school
հանրակրթական	1 268	622	646	general schools
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոց-ներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	166	115	51	musical, art schools, creative centers for children
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	23	6	17	preliimary vocational
միջին մասնագիտական	63	26	37	middle vocational
բարձրագույն մասնագիտական	136	75	61	higher vocational
Առողջապահության ոլորտ՝				Public health sphere
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	30 691	…	…	annual attendance to polyclinic during the year (number of attendances)
Մարզիկներ, մարդ	47	6	41	Athletes, person
Զբաղվածներ, մարդ	4 414	2 301	2 113	Employed, person
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-	of which - in Science establishments
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-	of which - doctors of Science
գիտության թեկնածուներ	-	-	-	candidates of Science
ուսուցիչներ	159	131	28	teachers
բժիշկներ	20	…	…	physicians
միջին բուժանձնակազմ	43	…	…	paramedical personnel
Գործազուրկներ, մարդ	608	260	348	Unemployed, person
Սոցիալական ապահովության ոլորտ				Social insurance sphere
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1 717	1 047	670	total pensioners/ as of the end of the year/ person
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	418	X	X	families that get poverty family benefit and one-time benefit
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում				Annual attendance during the year
գրադարան	21 579	…	…	library
թատրոն	-	-	-	theatre
համերգ	-	-	-	concert
թանգարան	485	…	…	museum
Իրավական ոլորտ				Law sphere
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	52	X	X	total crimes, during the year
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	25	X	X	of which - not grave crime
միջին ծանրության	22	X	X	medium crime
ծանր	5	X	X	grave crime
առանձնապես ծանր	1	X	X	special grave crime

[1] *Ցուցանիշները հաշվարկային են:*
The indicators are accountable.